Davutoğlu’nun Erivan ziyareti Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde yeni dönemin başlangıcı mı?

Araz Aslanlı, Kafkasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (QAFSAM) Başkanı

12 Aralık 2013 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Erivan’ı ziyaret etti. Tahmin ettiğimiz üzere ziyaret öncesi ziyarete ilişkin olarak yapılan tahminler ve spekülasyonlar ziyaretin kendisinden ve Erivan’da yapılan görüşmelerden daha ön planda oldu. Bu, aslında Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde günümüze kadar yaşanan diğer süreçlerde de karşılaştığımız bir özellik. Peki, Davutoğlu’nun Erivan ziyareti hangi anlama geliyordu?

Öncelikle vurgulamamız gerekir ki, bu ziyaret bir bölgesel kuruluşun toplantısı çerçevesinde gerçekleşti. Tıpkı Nisan 2009’da olduğu gibi yine bir Türk Dışişleri Bakanı Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) toplantısı çerçevesinde Erivan’a gitmiş oldu. Fakat ziyarete dikkatin bu kadar yoğun olmasının özel nedenleri bulunmaktaydı. Burada genel olarak Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin geçmişi, özellikle son yıllarda yaşananların ve mevcut konjonktürün etkisi mutlaka dikkate alınmalıdır. Ayrıca, Davutoğlu’nun Ermenistan ziyaretinin özel dayanakları olarak şunları sıralayabiliriz:

1. Genel olarak “Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesi” girişimlerini;

2. Özel olarak 2015 öncesi sözde soykırım kampanyasının muhtemel zararlarını minimize etme amacı çerçevesinde atılan adımları;

3. Karabağ sorununun çözümüne ilişkin adımların yeniden ivme kazanmasını.

Ahmet Davutoğlu her şeye rağmen "komşularla sıfır sorun" politikasının yanlış olmadığını, sadece "bazı komşuların yanlışlarından kaynaklanan olumsuzluklardan" söz edilebileceğini ileri sürüyor. Bu söyleme sahip bir politikacının Ermenistan'a gitmesini sadece önemli olumsuz bir gelişme engelleyebilirdi. Örneğin, direkt Ermenistan ile Türkiye arasında büyük bir gerilimin yaşanması, ya da Karabağ sorunu açısından olumsuz tablonun zirvede olması (ciddi ateşkes ihlalleri, barış görüşmelerinin durması ve s.) gibi. Ama şu anda bunların hiçbirisi yok. Kısacası Ahmet Davutoğlu açısından ziyaretin meşruiyetini sarsacak bir boyut yoktu (sadece ziyaretle ilgili olumsuz psikolojik hava söz konusu olabilirdi). Doğal olarak Ahmet Davutoğlu da mevcut koşullar altında Ermenistan'a gitmeyi uygun gördü. Ve sadece gitmeyi değil, orada Ermenistan Dışişleri Bakanı Edvard Nalbandyan ile ikili görüşme gerçekleştirmeyi de arzuladı.

Ziyaret öncesinde medyada yer alan haberlere göre, Ahmet Davutoğlu sadece Türkiye-Ermenistan ilişkilerini geliştirmekle ilgili değil, genel olarak Kafkasya'ya barışın gelmesiyle ilgili yoğun bir çaba içerisindeydi. İsviçre üzerinden Karabağ sorununun çözümüyle ilgili bir sürecin işlediği, barış ve bölgesel işbirliği (Türkiye-Ermenistan ve Azerbaycan-Ermenistan sınırının açılması dahil) karşılığında Ermenistan'ın işgal altında tuttuğu Azerbaycan topraklarının bir kısmından (bazı kaynaklarda 2, bazı kaynaklarda ise 5 rayondan bahsedildi) çıkmayı kabul ettiği bile iddia edildi.

Davutoğlu'nun ziyaretinin öncesinde Azerbaycan ile Ermenistan arasında Karabağ sorununun çözüm sürecine yönelik ikili görüşmelerin yeniden başlaması, bir açıdan kendisini rahatlattı (eğer tüm bunlar ortak bir planın bir parçası değil ise). Özellikle Memmedyarov'un, 4 Aralık'ta Kiev'de Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbandyan ile gerçekleştirdiği görüşmenin ardından 5 Aralık'ta Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile gerçekleştirdiği görüşmede diğer konular ile beraber Karabağ sorunu ve muhtemelen Davutoğlu'nun Erivan ziyareti de değerlendirildi.

Davutoğlu Erivan ziyaretinden önce ABD ve Rusya Dışişleri Bakanları ile görüşmeler de dahil olmak üzere çok sayıda telefon görüşmesi gerçekleştirdi ve bu görüşmelerde hem özel olarak Karabağ sorununun, hem de genel olarak Kafkasya'daki sorunlarının çözümünün ve bölgesel işbirliğinin ele alındığı ifade edildi. Medyada yer alan açıklamalarda da Azerbaycan'ın "asla ihmal edilmediği" hususu özellikle işlendi. Tabiri caizse muhtemel tepkilere karşı "ziyaretin psikolojik temelleri" sağlanmış oldu.

Türkiye açısından olumsuz gelişmeyse Ermenistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Şavarş Koçaryan'ın 9 Aralık'ta yaptığı açıklama oldu. Koçaryan eski tarzından hiç taviz vermediğini gösterircesine "Türk Dışişleri Bakanının bölgedeki muhtemel olumlu gelişmeleri baltalayacak provokatif açıklamalar yapmak yerine Soykırım Anıtı'nı ziyaret etmesinde ve bir dakikalık saygı duruşunda bulunmasında fayda var." dedi. Ermenistan yetkililerinin genelde başvurdukları Türkiye ile "önkoşulsuz ilişki" söyleminin aksine olarak Koçaryan daha önce de yaptığı gibi, bölge ülkeleriyle "medeni ilişki" kurmak istiyorsa, Ankara'nın

sözde Ermeni soykırımını tanıması ve Ermenistan-Türkiye sınırını açması gerektiğini savundu.

Bu arada Türk Dışişlerinin attığı başka bir adım ise 2009 sürecinden farklı olarak Bakü'deki diplomatik misyon aracılığıyla yerel kamuoyu nezdinde gerekli çalışmanın yapılmasıydı. Nitekim, ziyaretin gerçekleştirildiği gün eski Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in ölümünün 10. yıldönümünde mezarını ziyaret eden Büyükelçi İsmail Alper Coşkun burada gazetecilere yaptığı açıklamada, Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için öncelikle Ermenistan'ın Azerbaycan'la sorunlarını halletmesi gerektiğini söyledi.

Büyükelçi Coşkun, ayrıca "Sayın Dışişleri Bakanımız Erivan'a Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Toplantısı'na gidiyor. Bu bizzat Türkiye-Ermenistan ilişkileriyle ilgili bir ziyaret değil. Çok taraflı bir toplantıya yaptığı bir ziyarettir ve neticelerini hep birlikte göreceğiz" diyerek Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerini henüz farklı bir boyuta taşıma niyetinde olmadığını ima etti.

Ahmet Davutoğlu 12 Aralık'ta ziyaretini gerçekleştirdi. Ziyarette Davutoğlu'na eşlik edenler arasında Ermeni kökenli kişiler de yer aldı. Bunlar Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Rober Koptaş, Yeni Şafak Gazetesi yazarı Markar Esayan ve şu anda Fransa vatandaşı olan Samson Özararat idi. Sonuncusu 1990'lardan bu yana Türk-Ermeni yakınlaşması üzerine çalışan ve yakın zamana kadar KEİ İş Konseyi'nde Ermenistan'ı temsil eden bir isim. Aynı gün Erivan'ın bazı bölgelerinde ve bu arada toplantının yapıldığı otelin önünde Davutoğlu ve

Türkiye aleyhinde protestolar da yapıldı. Protestocular üzerlerine çarpı işareti koydukları ay-yıldızlı bayrakları otelin önünde yerlere sererken, Davutoğlu, otele arka kapıdan girerek protestocularla karşılaşmadı.

Ahmet Davutoğlu KEİ toplantısının ardından Nalbandyan ile de görüşme gerçekleştirdi. İkili görüşme sırasında Zürih protokollerinin imzalanması sırasında olduğu gibi Nalbandyan asık suratı ve ciddi yüz ifadesiyle, Davutoğlu ise daha güler yüzlü olmasıyla dikkat çekti.

Davutoğlu'nun hem KEİ toplantısındaki konuşmada, hem de Nalbandyan ile görüşmenin ardından gerçekleştirdiği basın toplantısında verdiği mesajlar bir hayli dengeliydi. Açıklamalarda genel ifadeler kullanıldı, bölgesel işbirliği ve barış vurgulandı ("Türkiye-Ermenistan ilişkileri paralelinde Kafkasya'da da kalıcı bir barış havzasının oluşmasının elzem olacaktır. Kalan donmuş krizler hem Balkanlar'da hem de Kafkaslar'da enerjinin tüketilmesi sonucunu doğuruyor. Bizim arzumuz bu enerjinin ortak işbirliği halinde dışa dönük olarak bir ekonomik refah havzası oluşturulması yönünde kullanılmasıdır". "Bu anlamda Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan arasında çok geniş işbirliği imkanlarını geliştirdik. İsteriz ki Ermenistan da bu donmuş krizlerin aşılmasıyla birlikte bu ekonomik projelerin parçası olsun, en asli unsuru olsun")

Buna karşın Davutoğlu ziyaret öncesinin en çok ses getiren konusuna da önemli ölçüde açıklık getirdi. "İşgal altındaki iki rayondan çekilmesi halinde karşılıklı sınırların açılacağı yönünde bir öneri getireceğiniz yönünde haberler yer almıştı. Bu konu gündeme geldi mi"

sorusuna karşılık Davutoğlu, kendisinin ya da herhangi bir Dışişleri Bakanlığı yetkilisinin somut anlamda bir öneri konusunu basınla paylaşmadığını vurguladı ve yazılanların çoğunun spekülasyon olduğunu ifade etti.

Davutoğlu'nun Erivan'a giderken uçakta gazetecilere yaptığı "Tehciri benimsemiyoruz, gayriinsani bir uygulama. 'Adil hafıza' ile taraflardaki dirençli kolektif bilinci yıkabiliriz. Buzu çözeyim derken altında kalabilirsiniz" ifadesiyse Türkiye'deki muhalefet tarafından eleştirildi.

Davutoğlu ziyaretten sonra, Dışişleri Bakanlığının 2014 yılı bütçe tasarısı üzerinde TBMM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, Ermenistan ile görüşmelerinin suç olmadığını dile getirerek, "Bizim Ermenistan ve Ermeniler ile adil hafıza çerçevesinde bir araya gelmemiz de suç değil, yapılması gereken davranıştır" diye konuştu ve ekledi:

"Türkiye'nin Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerine, Kafkasya'ya bakışında 3 ayak vardır.

1: Türkiye'yle Ermenistan'ın iki komşu ülke olarak birbirine saygı içinde yan yana yaşaması.

2: Azerbaycan'la Ermenistan'ın aralarındaki meselelerin çözülmesi ve Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarının kurtarılması.

3: Türklerle Ermenilerin dünyanın neresinde olursa olsun, dokuz asrı bir arada yaşamış iki halk olarak, on beş, yirmi yılda süren problemlere değil, o dokuz asırlık ortak hafızayı canlandırarak dost iki halk olarak yaşaması."

Bu konuşmayla Davutoğlu Azerbaycan topraklarının Ermenistan işgali altından kurtarılmasının temel öncelikleri arasında kaldığını bir kez daha vurgulamış oldu.

Şimdi ilk soruya geri dönelim. Peki, o zaman, Davutoğlu'nun Erivan ziyareti hangi anlama geliyor?

Türkiye'nin Ermenistan politikası "Zürih protokolleri" süreciyle birlikte yeni aşamaya geçmiş, ama bu aşama yeni kazanımlara neden olmak yerine eldekilerin kaybı riskini doğurmuştu (hatta bazı değerlendirmelere göre geri getirilmesi mümkün olmayan bazı kayıplara da neden oldu). Ermenistan süreci kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başladı, Türkiye'yi suçlayıcı söylemlerinin gölgesinde saklamaya çalıştığı olumsuz adımlarıyla süreci zaten ilerletmedi. Türkiye ise hem de iç kamuoyundaki tepki, hem de özellikle Azerbaycan'ın sert tepkisi üzerine Ermenistan lehinde adım atmamaya karar verdi.

Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Azerbaycan Milli Meclisinde yaptığı konuşmayla "tüm endişeleri giderdi". Ardından Türk yetkililer her vesileyle Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin gelişmesi için Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarını terk etmesi gerektiğini vurguladılar. Böylece sanki "protokoller" öncesine dönülmeye çalışılıyor, görüntüsü oluştu.

Ama iki önemli husus varlığını sürdürüyor. Birisi "2015", diğeriyse genel olarak bölgede "sıfır sorun"a ulaşılması. İlki ivedi planlar ve adımlar gerektiriyor. Çünkü Türkiye çok haklı olarak önündeki yaklaşık 1.5 yıllık süreyi asgari sıkıntıyla kapatmak istiyor. Diğer konuda da çok iyi niyetli. Bölgedeki sorunların aynı anda çözümünün hem mantıklı, hem de tüm tarafların yararına olduğunu söylüyor. Hatta zaman zaman bunun bölge ülkelerinin lehine olduğunu, fakat bölge dışı aktörlerin bunu pek arzulamadıklarını da ima ediyor… İşte bu çerçevede Davutoğlu'nun Erivan ziyareti Türkiye açısından yeni bir aşamanın sembolü anlamına da gelebilir. Yeni aşama ne 2009'a kadar olduğu gibi Azerbaycan'ı ve iç kamuoyunu memnun eden az hareketli, ne de "protokoller süreci"nde olduğu gibi sıkıntılara yol açan çok hareketlidir. Bu aşama iç kamuoyunu ve Azerbaycan'ı da dikkate alan ve daha da önemlisi karşılıklı bilgilendirmeye önem veren bir aşamadır. Bu aşama, eğer tüm taraflar da bölgesel işbirliğinin ve kalıcı barışın önemini kelimenin tam anlamıyla idrak ederlerse olumlu sonuçlar doğurabilir. Fakat (daha önce Suriye örneğinde de görüldüğü gibi) uygulanmaya çalışılan politikanın, ülkelerin iç dinamiklerini, bölgesel dinamikleri, özellikle de bölge üzerinde oyunlar oynayan ülkelerin stratejilerini ne kadar dikkate aldığı açık değil. Sürecin geleceğini de, maalesef iyi niyet değil, önemli ölçüde bu son saydıklarımız belirleyecektir.